

Соціологія та профспілковий рух

Карагодіна О.Г.,

*докт. мед. наук, професор кафедри соціальної роботи
та практичної психології АПСВ ФПУ*

Никонова І.Ю.,

старший психолог Київської державної гімназії №178

Порушення взаємовідносин між батьками та їх дітьми підліткового віку: підхід до оцінювання та корекції за умов шкільної соціально-психологічної служби

В статье рассмотрены особенности протекания подросткового кризиса с позиций динамики изменения взаимоотношений подростков с родителями и их роли в формировании личности. Разработан и апробирован метод исследования конфликтов в семьях. С учетом полученных результатов предложены несколько направлений работы с подростками и их семьями в условиях школьной социально-психологической службы.

The given article focuses on some peculiarities of adolescents' crisis regarding dynamics of relations between adolescents and their parents, as well as their role in forming adolescents' personality. The authors of the article created and proved the method of family conflict research, and outlined some directions of work with adolescents and their families in the context of school social and psychological services.

Ключові слова: підліткова криза, дитячо-батьківські взаємовідносини, психологічна допомога, шкільна соціально-психологічна служба.

Взаємостосунки дитини з батьками й іншими членами сім'ї є тим фактором, що формує як паттерни соціальної поведінки, так і особистість у цілому. Результати досліджень соціально-психологічних характеристик сучасної української сім'ї свідчать про такі кризові явища: високий рівень розлучень, зниження якості сімейних стосунків і задоволеності шлюбом, послаблення захисної функції сім'ї від негативних суспільних впливів [1], тенденції до послаблення зв'язків між дітьми і батьками у зв'язку з професійною зайнятістю батьків, особливо у сім'ях, що належать до «середнього» класу. Такі особливості сімейних відносин можуть негативно позначитися на особистісному розвитку дитини й спричинити її девіантну поведінку, отже, вимагають пильної уваги психологів і соціальних педагогів.

Проблема вивчення соціально-психологічної ситуації у родині набуває особливої актуальності у період досягнення дітьми підліткового віку. На цьому етапі сімейної динаміки психологічні зв'язки дитини з сім'єю слабшають, проходячи через необхідний, але дуже складний для всіх учасників конфліктний період. Найпроблемнішими з точки зору взаємовідносин між підлітком і сім'єю є «середній» підлітковий вік, що починається з 13–14 років. Це період, коли внаслідок опору батьківському авторитету, спроб ревізувати правила, що їх встановлює родина, на вершині конфлікту з батьками розривається «пуповинний» зв'язок з сім'єю. Підлітковий егоцентризм, породжений уявленням про «особливість» та неповторність власних переживань,

призводить до потреби в усамітненні й відчуження від батьків. З іншого боку, це спричиняє почуття нерозуміння з боку родини, розгубленість і зверхнє ставлення до оточуючих [2; 3; 4].

Зміни поведінки дитини зазвичай призводять до порушення стабільності системи сімейних стосунків. Процес відокремлення, зумовлений прагненням підлітка до самостійності й автономії, викликає у батьків тривогу, сум з приводу віддалення дитини, страх її втратити і тенденції до підвищення контролю. Емоційні реакції батьків позначаються як на їх власній поведінці, так і на поведінці підлітка.

Успішність розв'язання завдань підліткового віку залежить від багатьох факторів. До таких слід віднести принаймні три групи чинників: макросоціальні, особистісні та мікросоціальні. Серед мікросоціальних чинників розвитку особистості у підлітковому віці особливе місце посідають впливи батьківської родини. Тому сім'я залишається важливою референтною групою, джерелом емоційного тепла й життєвих благ, покарань і заохочень, прикладом для наслідування та моделлю взаємовідношень, джерелом знань та життєвого досвіду [4; 5; 6]. Водночас гострота конфлікту сепарації залежить і від психологічного стану його учасників. Деякі дослідники стверджують, що для підлітків, які не мають психологічних порушень, період дозрівання може проходити доволі спокійно: вони загалом добре адаптовані і не мають серйозних внутрішніх конфліктів, а також проблем з батьками та однолітками [2]. З іншого боку, у частини підлітків панівною емоцією є тривога. Їм властиві амбівалентні стосунки з батьками: виборюючи незалежність, вони побоюються батьківського покарання або ображаються, якщо ті не схвалюють їхніх дій.

Актуальність проблеми вдосконалення підходів до психологічної підтримки родин, що виховують підлітків, послужила основою визначення мети та завдань цього дослідження.

Метою дослідження є визначення порушень взаємовідносин у сім'ях, що виховують підлітків, задля оптимізації форм і методів психологічної допомоги таким сім'ям за умов шкільної соціально-психологічної служби. Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- 1) розробити й апробувати метод дослідження рівня конфліктності у сім'ях, причин, що призводять до конфліктних ситуацій, і засобів їх вирішення на основі порівняльного аналізу суб'єктивних оцінок сімейних взаємовідносин між батьками та їх дітьми підліткового віку;
- 2) визначити взаємозв'язок між суб'єктивною оцінкою характеру сімейних стосунків та рівнем особистісної тривожності респондентів;
- 3) вивчити взаємозв'язок між рівнем конфліктності у сім'ї й характерними шляхами розв'язання конфліктів;
- 4) на основі аналізу отриманих даних визначити найбільш адекватні форми і методи соціально-психологічної підтримки підлітків та їх сімей за умов шкільної соціально-психологічної служби.

Основними вимогами до *методів дослідження* були простота і зручність застосування, обробки та аналізу результатів і, звичайно, інформативність. Для розв'язання поставлених завдань використано дві методики: 1) анкетування з метою вивчення суб'єктивної оцінки стосунків між підлітками та їх батьками; 2) дослідження рівня особистісної тривожності за Шкалою Ч. Спілбергера.

Нами розроблено парні анкети для оцінки підлітками та їхніми батьками взаємостосунків у сім'ях. Анкети містять 21 запитання. Перші 18 з них спрямовані на оцінку рівня конфліктності у різних сферах сімейної взаємодії, які умовно можна розділити на сім блоків: побут та домашнє господарство; розбіжність думок з різних питань; друзі та дозвілля; секс; матеріальні проблеми; навчання. Решта пунктів анкети спрямовані на оцінку частоти виникнення конфліктів; задоволення один одним та виявлення шляхів розв'язання конфліктів у сім'ї. Останній пункт анкети передбачає вибір варіанту відповіді з наведених вище, відповіді на запитання 1–20 запропоновано оцінити відповідно до ступеня згоди з твердженнями за п'ятибальною системою,

де «високими» показниками конфліктності вважалися три бали і більше, а «низькими» – менше трьох балів.

Дослідження проведено у Київській державній гімназії №178, де навчаються діти переважно представників «середнього» класу. У них взяли участь учні 10-го класу економічного профілю та їх батьки (по 30 осіб). Задля отримання більш достовірної інформації дослідження проводилось анонімно. При обробці результатів використовувались статистичні методи (порівняння вибірових середніх, кореляційний аналіз), а також виявлення і аналіз різноманітних тенденцій.

Результати дослідження вказують на те, що обрані методи дозволяють отримати досить повну картину стосовно особливостей взаємовідносин між опитаними підлітками та їх батьками й розробити на цій основі програму соціально-психологічної підтримки та корекції.

Було виявлено, що середні показники рівня конфліктності для підлітків (ПКп) становили $2,3 \pm 0,6$, а для батьків (ПКб) – $2,1 \pm 0,6$. Їх різниця виявилася недостовірною, тобто рівень конфліктності у цілому в сім'ях сприймається респондентами приблизно однаково. Однак детальніший аналіз отриманих даних виявив таке. Більше половини батьків (67%) вважають, що у них іноді бувають конфлікти з дітьми і тільки 25% стверджують, що конфлікти виникають вкрай рідко. Ніхто з батьків не відповів, що конфлікти у їх сім'ї є частими або постійними. З іншого боку, 26% підлітків повідомили, що часто конфліктують з батьками, 20% – іноді і тільки 20% вказали, що конфлікти в їхніх сім'ях відбуваються дуже рідко. Така розбіжність у даних надає змогу зробити кілька припущень: а) батьки більш схильні приховувати реальний стан проблем з дітьми; б) батьки більш толерантні до конфліктних ситуацій взагалі й до сімейних конфліктів зокрема; в) підлітки більш чутливі до конфліктних ситуацій у зв'язку з особливостями їхнього віку.

Проте, значна розбіжність в оцінці батьківсько-дитячих стосунків дослідженими групами респондентів (коефіцієнт кореляції Пірсона між показниками конфліктності за даними анкетування батьків і підлітків становив 0,29) дозволяє припустити наявність потенційно конфліктної ситуації у частині обстежених сімей. Про це свідчить і розбіжність кількісних показників «задоволеності батьків своїми дітьми» та «прагнення дітей бути схожими на батьків при вихованні своїх майбутніх дітей», що становлять відповідно $3,9 \pm 0,7$ та $2,6 \pm 0,4$ ($p < 0,05$). При цьому 52% підлітків не хотіли б повторювати батьківські виховні стратегії. Водночас це вказує на необхідність створення умов для усвідомлення батьками та підлітками існуючих конфліктів та напрацювання спеціальних інформаційних і корекційних програм, спрямованих на послаблення напруження у взаємовідносинах.

Зонами «поза конфліктів» є стосунки підлітків з їх друзями за оцінками обох груп. Цей результат є дещо несподіваним, оскільки переорієнтація підлітків з сім'ї на референтну групу однолітків часто викликає ревності й побоювання з боку батьків. Не викликає конфліктів і забезпечення батьками матеріальних потреб дітей. Це можна пояснити тим, що в даному навчальному закладі навчаються діти з сімей, статок яких є порівняно високим.

Певні розбіжності в оцінках потенційних зон конфлікту стосуються сфери обов'язків щодо ведення домашнього господарства, хоч обидві групи не розглядають її як серйозне джерело непорозумінь. Якщо батьки в цих питаннях є більш вимогливими, то діти вважають їх малозначущими. Однак обидві групи відзначають проблеми, що виникають внаслідок контролю батьками організації побуту й особистого простору підлітків. При цьому батьки вважають, що мають частіше контролювати дітей, а ті, у свою чергу, рідше вказують на занепокоєння надмірним контролюванням. Такі розбіжності можуть свідчити як про різні цінності й уявлення, так і про інтровертованість підлітків, ігнорування частини батьківських вимог.

Дещо розбіжними є й уявлення про майбутнє дітей. Підлітки вважають, що їх погляди на майбутнє більше співпадають з поглядами батьків, ніж вважають самі батьки. Відсутність значної напруги у цій сфері можна деякою мірою вважати заслугою психологічної служби гімназії, адже в 9-му класі підлітки проходять комплексне комп'ютерне профорієнтаційне тестування, за

результатами якого проведені індивідуальні консультації практично з усіма батьками. Вибір профілю подальшого навчання і напрямку післяшкільної освіти обговорювався і в школі, і у сім'ях. Такі консультації дозволяють встановити певний консенсус і знизити гостроту проблемної ситуації.

Значну розбіжність виявлено в оцінках співпадіння думок батьків та їхніх дітей. Лише 8 % батьків вказали на часті розбіжності суджень; 36 % підлітків повідомили, що їх думки часто або дуже часто відрізняються від суджень батьків. Це вказує, можливо, на те, що не всі батьки адаптувалися до «дорослості» своїх дітей і не вважають за необхідне прислухатися до їх думок. Про недооцінку рівня «дорослості» засвідчує і ставлення до сексуального життя дітей. Тут ми маємо різко відмінну картину. Батьки часто не допускають, що їх діти достатньо дорослі, щоб думати про секс. Ймовірно, внаслідок табуованості цієї теми у родині, самі діти про це не завжди здогадуються і вважають цю сферу життя не конфліктною.

Цікаво, що не співпадають і дані про те, чи достатньою є увага до підлітка з боку батьків: частка батьків, що вважають за необхідне приділяти дітям більше уваги, становить 17 %; майже всі підлітки задоволені рівнем уваги до себе (більшої уваги потребують лише 8 % підлітків). Отже, і у цьому питанні батьки дещо «відстають» від вікових потреб своїх дітей. Як батьки, так і діти часто оцінюють як конфліктну сферу навчання. Це одна з найголовніших проблем таких сімей, адже переважна більшість респондентів-батьків вважає, що їхні діти повинні отримати вищу освіту і високий професійний статус.

Таким чином, основними чинниками виникнення конфліктів виявились недостатнє усвідомлення батьками «дорослості» дітей, особливо у сфері сексуальних стосунків, їхньої потреби у самостійності, недостатня уважність з обох боків до висловлювань один одного, втручання батьків у сферу особистісного простору дитини і у сферу їх навчальної діяльності.

Середній показник тривожності для обох груп знаходився в межах помірного рівня і становив для батьків $36,7 \pm 12,3$, а для підлітків – $38,6 \pm 10,9$ балів (різниця статистично не достовірна). Виявлено позитивну кореляцію між рівнем тривожності та суб'єктивною оцінкою рівня конфліктності у сім'ях респондентами-підлітками (Табл. 1).

Таблиця 1

**Взаємозв'язки між суб'єктивною оцінкою конфліктності (ПК)
та рівнем тривожності (РТ) респондентів-батьків
та респондентів-підлітків**

Показник	Групи респондентів	
	Батьки	Підлітки
ПК	$2,1 \pm 0,6$	$2,3 \pm 0,6$
РТ	$36,7 \pm 12,3$	$38,6 \pm 10,9$
Коефіцієнт кореляції Пірсона	- 0,16	0,44 ($p < 0,05$)

Підлітки, які вказали на вкрай рідкі конфлікти з батьками (близько 20 % опитаних) мають низьку (8% від групи) або ближче до низької помірну тривожність (12 %). І, навпаки, підлітки, що часто конфліктують з батьками (20 %), мають високу (16 % від групи) або близьку до високої (4%) помірну тривожність. Ці результати підтверджують дані інших дослідників про зв'язок між рівнем тривожності підлітків і конфліктами з батьками [5; 6]. Тенденція до позитивного кореляційного зв'язку між суб'єктивними оцінками конфліктності і тривожністю для респондентів-батьків була виявлена в окремій підгрупі батьків, які найбільш негативно оцінювали характер стосунків з власними дітьми. Таку підгрупу становлять 10 осіб, у яких ПК дорівнював або перевищував три бали. Для них коефіцієнт кореляції між ПКб і РТб становив 0,33 ($p=0,06$). Імовірно, ця підгрупа осіб потребує особливої уваги фахівців, ретельного інформування та мотивування для подальшого корекційного (а, за необхідністю, і психотерапевтичного) втручання, спрямованого на зниження

рівня базової й ситуаційної тривожності та напрацювання навичок розв'язання конфліктів з власними дітьми-підлітками.

Дані про шляхи вирішення респондентами конфліктних ситуацій наведені у табл. 2, з даних якої доходимо висновку, що батьки та підлітки по-різному оцінюють сімейні паттерни подолання конфліктних ситуацій. Тут знов простежується тенденція батьків до «згладжування» картини, прагнення продемонструвати себе толерантнішими або просто відсутність рефлексії власної поведінки. Водночас такі дані можуть відбивати гіперчутливість підлітків, низький рівень їх комунікативних навичок. Якісний аналіз результатів анкетування виявляє зв'язок між шляхами подолання конфліктів і конфліктністю у цілому.

Таблиця 2

**Форма розв'язання конфліктів між батьками та підлітками
(за даними суб'єктивних оцінок підлітків та батьків)**

Форма розв'язання конфліктів	Частка виборів (%)	
	Підлітки	Батьки
Спокійне обговорення проблеми, дискусія	56	83
Нотації з боку батьків	48	42
Тяжка розмова, при якій діти з батьками не розуміють один одного	36	25
Втеча дитини (у свою кімнату, з дому)	25	25
Сварки з криками, взаємними погрозами й образами	20	17
Фізичне покарання	5	0

Як зазначено вище, цей період підліткового віку є більш конфліктогенним порівняно з його пізнім етапом. З набуттям досвіду тінейджерів та їхні батьки можуть краще зрозуміти потенційно складні питання автономії та відокремлення. Як дорослим, так і дітям нелегко усвідомити, що спілкування та обмін думками допомагає домовитися під час конфліктної ситуації. Саме в цьому і підліткам, і їх батькам може допомогти шкільна соціально-психологічна служба. Отримані результати визначають певні напрями роботи з підлітками та їх сім'ями у навчальному закладі, де проведено дослідження:

1. Інформування батьків і підлітків про психологічні особливості періоду підліткового віку, цілі та завдання цього періоду як етапу розвитку особистості. Особливо ця робота актуальна для батьків, які «не встигають» за змінами, що відбуваються з дитиною.
2. Комунікативні тренінги для підлітків з елементами конфліктології і обговорення прав і обов'язків дитини, а також людських прав батьків, зокрема їх права на особисте життя та задоволення їх психологічних потреб; тренінги особистісного росту.
3. Тренінгові заняття або батьківські збори із застосуванням інтерактивних технологій: а) розвиток навичок спілкування з підлітками, обмін стратегіями і надбаннями; б) актуалізація власного досвіду дорослішання, в тому числі й через звернення до своєї «внутрішньої дитини».
4. Спільні заходи для підлітків та їхніх батьків: а) круглі столи з обговоренням розбіжностей і шляхів назустріч один одному на основі заздалегідь проведеного анкетування «Яким бачать мене мої батьки» і «Яким бачить мене моя дитина»; б) збори для батьків та дітей з визначенням цілей навчання підлітків в школі, проясненням мотивів і шляхів їх реалізації; в) спільні батьківсько-підліткові збори з обговоренням проблеми насильства у сім'ї.
5. Робота психолога і соціального педагога з кураторами класів у напрямі розвитку їх навичок надання психологічної підтримки підліткам, що знаходяться у конфлікті зі своєю сім'єю, у шкільному соціумі.
6. Консультативна та (або) психотерапевтична допомога підліткам і батькам, які мають психологічні проблеми чи знаходяться у стресовій ситуації.

Література

1. Дослідження взаємин батьків та дітей. – К.: Укр. ін-т соц. дослід. та Держ. ін-т сім'ї та молоді, 2004. – 112 с.
2. Иванов Н.Я., Личко А.Е. Усовершенствование процедуры обработки результатов, полученных с помощью патохарактерологического диагностического опросника для подростков //Патохарактерологическое исследование у подростков. – Л.: Медицина, 1981. – С. 5–28.
3. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – СПб.: Питер, 2004. – 940 с.
4. Ремшидт Х. Психология взросления //Райгородский Д.Я. Подросток и семья. Учеб. пособ. по детской и возрастной психологии, педагогики и социальной работы. – Самара: Изд. дом БАХРАХ-М., 2002. – С. 232–358.
5. Эйдемиллер Э., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – СПб.: Питер, 1999. – 620 с.
6. Muscari M. Not My Kid 2: Protecting Your Children from the 21 Threats of the 21 Century. – Scranton: University of Scranton Press, 2004. – 423 p.

Кравчик В.К.,

доцент кафедри соціології та соціального управління АПСВ ФПУ

Чуба Ю.М.,

студентка V курсу факультету соціального управління АПСВ ФПУ

Соціальна відповідальність корпорацій

В статье раскрывается необходимость повышения социальной ответственности корпораций по отношению к общественной среде, анализируются аргументы в пользу социальной ответственности предприятий, обосновывается результативность их деятельности с точки зрения получения не только экономических результатов, но и социальных.

The article reveals the necessity of increasing corporate social responsibility concerning social environment. It also analyses some arguments in favour of enterprises' social responsibility, and grounds their activity success not only when gaining economic results, but social ones as well.

Ключові слова: корпорації, соціальна відповідальність, соціальні та моральні зобов'язання, концепція стратегічного розвитку підприємств, корпоративні інтереси, потреби, очікування суспільства, відкрита і вільна конкуренція.

Основною проблемою сьогодення є підвищення життєвого рівня населення. Вирішенню цієї проблеми певною мірою сприятиме підвищення соціальної відповідальності діючих корпорацій. Поняття соціальної відповідальності, як певних очікувань навколишнього соціального середовища щодо осіб, громадських організацій, з одного боку, і усвідомлення ними свого обов'язку перед суспільством, колективом, індивідом – з іншого, сприймається в Україні неоднозначно. Для багатьох незрозумілою є його сутність та зміст, що призводить до несприйняття самої ідеї соціальної відповідальності. Тому *метою* цієї статті стало обґрунтування необхідності соціальної відповідальності корпорацій та визначення їх основних складових. Для досягнення поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- розкрити сутність поняття та зміст соціальної відповідальності;
- розглянути соціальну відповідальність як політику та концепцію стратегічного розвитку господарюючих корпорацій;
- обґрунтувати корисність соціальної відповідальності у суспільстві;
- виділити соціальні та моральні зобов'язання корпорацій;
- довести, що забезпечення соціальної відповідальності обумовлено не тільки суспільними, а й корпоративними інтересами.

Поняття «соціальна відповідальність» існує багато років. У 50–60-х роках минулого століття воно міцно увійшло в управління США та Канади. Щоправда, спочатку воно охоплювало питання філантропії, соціального забезпечення власного персоналу, а також надання допомоги місцевим органам влади на професійній та спонсорській основі. У Європі соціальна відповідальність оформилася на Лісабонському європейському самміті у березні 2000 р., а також після опублікування Європейською комісією «Зеленої книги про корпоративну соціальну

відповідальність» у липні 2001 р. Соціальна відповідальність як політика та концепція стратегічного розвитку господарюючих суб'єктів забезпечує взаємозв'язок таких окремих напрямів як:

- формування та зміцнення іміджу та ділової репутації;
- організаційний розвиток – проведення реструктуризації та організаційних змін за участю представників вищого менеджменту підприємств, їх персоналу та громадських організацій;
- екологічна політика та використання природних ресурсів;
- управління розвитком персоналу;
- здоров'я, безпека та охорона праці, дотримання прав людини;
- взаємодія з місцевими органами влади, державними структурами та громадськими організаціями для розв'язання загальних соціальних проблем;
- соціальні аспекти взаємодії з постачальниками і споживачами своєї продукції та послуг.

У Європі учені вважають, що об'єднання цих напрямів у єдиний процес є основою «інтеграції турботи про соціальний та екологічний розвиток у бізнес-операціях підприємств, у взаємодії зі своїми учасниками та зовнішнім середовищем» [1, с.112].

Однак, одностайної точки зору щодо питання соціальної відповідальності підприємств у світовому співтоваристві досі не існує. Соціальні очікування стосовно підприємництва неодноразово змінювалися, і це зробило вклад у нинішні уявлення про його роль. Лауреат Нобелівської премії, відомий економіст М. Фрідмен з цього приводу пише: «...існує одна і тільки одна соціальна відповідальність ділового світу – використати свої ресурси і займатися діяльністю, спрямованою на збільшення прибутків, при умові дотримання правил гри, тобто займатися відкритою і вільною конкуренцією, без обману і шахрайства...» [3]. Обґрунтовуючи аргументи проти соціальної відповідальності, він виходить з того, що порушується принцип максимізації прибутку, витрати на соціальну діяльність переносяться на споживачів у вигляді підвищення цін, існує недостатній рівень звітності щодо соціальної відповідальності перед широкою громадськістю та відсутнє вміння вирішувати соціальні проблеми тими особами, які найкраще підготовлені до діяльності у сферах економіки, маркетингу та торгівлі.

Але кожне сучасне підприємство є частиною оточення, яке включає багато складових, від яких залежить його існування. Суспільне середовище може потужно впливати на досягнення підприємством його цілей, тому потрібно врівноважувати свої чисто економічні цілі з соціальними інтересами. Зважаючи на це, звернемо увагу на аргументи на користь соціальної відповідальності:

1. Сприятливі для бізнесу довгострокові перспективи. Соціальна діяльність підприємств, що покращують життя місцевої громади чи усувають необхідність державного регулювання, може бути у власних інтересах підприємств через вигоди, що забезпечується участю у житті суспільства. В суспільстві, більш благополучному з соціальної точки зору, сприятливіші і умови для діяльності підприємств. Крім того, якщо навіть короткострокові витрати у зв'язку із соціальною діяльністю є високими, у довгостроковій перспективі вони можуть стимулювати прибуток, оскільки у споживачів, постачальників та місцевої громадськості формується більш привабливий образ підприємства.
2. Зміни потреб та очікувань широкої громадськості. Пов'язані з бізнесом соціальні очікування радикально змінилися з 60-х років. Щоб звузити розрив між новими очікуваннями та реальним відгуком підприємств, їх залученість до вирішення соціальних проблем стає і очікуваною, і необхідною.
3. Наявність ресурсів для надання допомоги у вирішення соціальних проблем. Оскільки бізнес має значні людські та фінансові ресурси, йому слід передавати їх частину на соціальні нужди.
4. Моральне зобов'язання вести себе соціально відповідально. Підприємство є членом суспільства, тому норми моралі також повинні управляти його діяльністю. Підприємство, подібно до індивідуального члена суспільства, повинно діяти соціально відповідальним чином

та сприяти зміцненню моральних основ суспільства. Крім того, оскільки закони не можуть охопити всі випадки життя, підприємства повинні виходити із відповідальної поведінки, щоб підтримати суспільство, засноване на впорядкованості та законності.

Викладені аргументи засвідчують, що відгук на соціальні проблеми є не стільки питанням вибору, скільки питанням необхідності. Адже нинішні соціальні проблеми завтра перетворяться на регулятори діяльності підприємств, стимулюючи появу нових законодавчих актів або ж призведуть до соціальних конфліктів та потрясінь. Тому у світовій науці і практиці йде безперервний пошук доцільних форм регулювання економічної діяльності. Вони мають базуватися на розумінні того, що для збереження миру і злагоди суспільство повинно зберігати баланс інтересів усіх своїх елементів. Але єдиних рецептів не вироблено, оскільки історичний розвиток кожної окремої країни диктує свої реалії. У науковій літературі існують дві різноманітні точки зору на те, як слід проводити себе підприємствам щодосупільного середовища, щоб вважатися соціально відповідальними. Згідно з першою з них, підприємство є соціально відповідальним, коли максимально збільшує прибуток, не порушуючи законів та норм державного регулювання. З цих позицій підприємство має переслідувати тільки економічні цілі. Відповідно до другої точки зору, підприємство на додаток до відповідальності економічного характеру повинно враховувати людські та соціальні аспекти впливу ділової активності на працівників, споживачів та місцеві громади, в яких відбувається його діяльність, а також вносити певний позитивний вклад у вирішення соціальних проблем у цілому. Цілком зрозуміло, що саме друга точка зору сьогодні є найбільш адекватною до сучасних умов підприємницької діяльності, адже суспільне буття та соціальні відносини передбачають значне розширення рамок функціонування підприємств. Громадськість очікує від сучасних підприємців не тільки економічних, а й соціальних та екологічних результатів. Більшість вчених стверджує, що на сучасному етапі соціальна відповідальність належить до ефективних прийомів управління суспільством. При цьому важливо підкреслити, що прийняття соціальної відповідальності здійснюється виключно на добровільній основі, таким чином вдосконалюючи якісний рівень господарюючих суб'єктів та створюючи позитивний імідж в очах інвесторів.

Цій проблемі приділяється значна увага в українському суспільстві, зокрема вперше на законодавчому рівні закріплено поняття та зміст соціальної відповідальності підприємств. У Господарському кодексі України (ст. 69) визначено такі напрями соціальної відповідальності, як: забезпечення відповідних умов праці, життя та здоров'я, гарантії обов'язкового медичного страхування працівників та їх сімей; забезпечення підготовки та подальшого професійного навчання робітників; надання соціальних послуг та пільг пенсіонерам та інвалідам, що працювали до виходу на пенсію на підприємстві, нарівні з працюючими на даний момент особами; забезпечення сприятливих умов праці для соціально вразливих верств населення, що не можуть виступати повноправними конкурентами на ринку праці (неповнолітні, жінки, які мають малолітніх дітей, вагітні жінки тощо); надання додаткових соціальних гарантій (пенсій, відпусток, преміювання тощо) підприємством; створення робочих місць для категорій населення, що потребують соціального захисту [2, с. 171].

Аналіз структури організаційно-правових форм підприємств у країнах з розвинутою ринковою економікою засвідчує, що державні підприємства з прямим адміністративним управлінням мають становити приблизно 20%, підприємства з переважанням державного капіталу – 15%, народні (колективні) підприємства – 15%, підприємства (корпорації) з переважанням недержавного капіталу – 40%, приватні підприємства – 10%, тобто перевага надається корпоративним підприємствам. У нашій країні у результаті змін форм власності державні підприємства становлять дуже мізерний відсоток, а чисельність корпорацій доходить майже до 80%. Це свідчить про недосконалість та неефективність реформ щодо реструктуризації та організаційних змін структури підприємств, за рахунок чого створена парадоксальна структура співвідношення окремих форм організаційних одиниць. У зв'язку з тим, що корпорації займають